

νομένων αισθημάτων και τῆς διανοήσεως. Μόλονότι δὲ μεταξὺ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων και τῶν νεύρων και ἀδένων τοῦ σώματος ὑπάρχει στενὴ και σταθερὰ σχέσις, ἡ ψυχολογία κατὰ τὴν τοιαύτην θεωρίαν ὀφείλει νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τὰ κατὰ τὸν δυναμικὸν χαρακτῆρα τῶν καταστάσεων τῆς συνειδήσεως. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν και τὰς περὶ συναισθημάτων ἰδιοτύπους θεωρίας τοῦ James και τῆς σχολῆς αὐτοῦ (1), καθ' ὅς ἡ συνείδησις τῆς ἀκολουθοῦσης πᾶσαν σωματικὴν ἀλλαγὴν καταστάσεως (δι' ἐκκρίσεων και μυϊκῶν κινήσεων) ἀποτελεῖ τὸ συναισθημα, τότε εὐκόλως σχηματίζομεν τὴν γνώμην δι τὸ ζήτημα τῶν σωματοψυχικῶν σχέσεων ἐνταῦθα κανονίζεται τῆ βοήθειά τῆς περὶ ἀλληλεπιδράσεως ψυχῆς και σώματος θεωρίας. Αὐτὸς δὲ James εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ σπανίως ἀσχολεῖται εἰδικῶς εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων ψυχῆς και σώματος. Οἱ μαθηταὶ ὅμως αὐτοῦ και οἱ ὄπαδοι τῶν θεωριῶν τοῦ W. Me Dougall (2), Ladd, Judd, Angell και Pillsbury διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἀλληλεπιδράσεως κυρίως ἐρμηνεύουσι τὰς σχέσεις μεταξὺ φυσιολογικῶν και καθαρῶς ψυχικῶν λειτουργιῶν.

1ον) Ἑρμηνεῖται τῶν κυρίως ψυχικῶν φαινομένων και λειτουργιῶν.

Ἡ ἐρμηνεῖα τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως και τῶν λοιπῶν ψυχικῶν φαινομένων παρὰ τῆς κατευθύνσεως ταύτης, κατ' ἐπίδρασιν πάντοτε τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γινομένη, ἐκ τοῦ πειράματος ἀποκλειστικῶς ἐξαρτᾶ και ἀπεκδέχεται τὰ πάντα. Καὶ ἀξίανει ἡ εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν ἐμπιστοσύνη τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσων ἀπὸ τοῦ W. Wundt αἱ συνθετότεραι λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως και τὰ μᾶλλον πολύπλοκα πνευματικὰ φαινόμενα ὑπόκεινται βαθμηδὸν εἰς πειραματικὴν ἔρευναν (3). Ἡ σχολὴ τοῦ Würzburg διὰ τοῦ O. Kille ἐργάζεται ἐπιμόνως εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν τῆς διανοήσεως, δὲ Ἡμπινχάους (Ebbinghaus) προβαίνει εἰς σπουδαιοτάτας πειραματικὰς ἐρεῦνας τῆς μνήμης και ἄλλων ψυχικῶν φαινομένων. Τὰ συναισθήματα ἀπὸ τοῦ W. Wundt ἀκόμη παρακολουθοῦνται ἐπιμελέστατα πειραματικῶς, ἐνῶ ἡ ἐφεύρεσις τελειοτήτων ὀργάνων τοῦ χρονοσκοπίου λ. χ. τοῦ Hipp, τοῦ μετροῦντος τὰς ἀντιδράσεις και εἰς χλιοστὰ ἀκόμη τοῦ δευτερολέπτου, τοῦ σφυγμογράφου, τοῦ πηθυσμογράφου κλπ. καθιστᾶ δυ-

(1) Πρὸςβλ. Canon : «Bodily Changes in Hunger, Fear, Rage and Pain».

(2) Πρὸςβλ. W. Me Dougall : «Body and Mind» και «Psychological Psychology».

(3) Ὅρα κατωτέρω.

νατήν πᾶσαν μέτρησιν καὶ πᾶσαν ἐξακριβώσιν λεπτομερῆ τῶν σχέσεων καὶ ἐκδηλώσεων τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως. Ἡ τοιαύτη ὁμως πρόοδος ἐν τῇ πειραματικῇ ἐρευνῇ ἔφερε καὶ εἰς τὴν ἐξακριβώσιν ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν τῆς δι' ἀναλύσεως εἰς στοιχεῖα καὶ διὰ συνθέσεως τούτων ὀρθῆς καὶ πλήρους ἐρμηνείας τῶν καθαρῶς ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν. Διὰ τῆς πειραματικῆς ἐρευνῆς ἔρχεται εἰς φῶς ὅτι αἱ παραλλαγαὶ καὶ αἱ ἀτομικαὶ διαφοραὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς νόμους καὶ κανόνας. Ἐπίσης ἀνακαλύπτεται ὅτι αἱ συνθετώτεραι πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ τὰ φαινόμενα παρουσιάζουσι ἰδιότητας καὶ γνωρίσματα, οὐδαμοῦ τῶν στοιχειωδῶν φαινομένων καὶ ἐκδηλώσεων παρουσιαζόμενα. Τοῦτο σημαίνει βεβαίως ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὄφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν μέχρι ταῦδε τρόπον ἐρμηνείας δι' ἀναλύσεως ἐνὸς φαινομένου εἰς στοιχεῖα καὶ διὰ συνθέσεως αὐτοῦ ἐκ τούτων. Ἐπισταμένη ἄλλως τε ἐρευνα καὶ τῶν ταιούτων στοιχείων (αἰσθηήματος, ἀντιλήψεως, παραστάσεως, συναισθηήματος) ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ βῆθος αὐτῶν ἐκδήλωσιν τοῦ ἰδιοτύπου συνόλου τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Αἱ ἀνώτεραι πνευματικαὶ λειτουργίαι παρουσιάζονται ὑπὸ ἰδιαίτεραν μορφήν μὴ δυναμένην νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῶν στοιχείων, ἢ διὰ στοιχειωδῶν ἀπλῶς ἐκδηλώσεων τοῦ ψυχικοῦ βίου. Καὶ ἐξακολουθοῦσι μὲν οἱ ψυχολόγοι τῆς κατευθύνσεως ταύτης νὰ ἐργάζωνται διὰ στοιχείων ἢ στοιχειωδῶν λειτουργιῶν, οὐχ' ἦττον ὁμως ἀποκτῶσι βαθμηδὸν συνείδησιν τῆς ὑπαρχούσης συνολικῆς ἰδιοτυπίας καὶ τοῦτο ἀκριβῶς ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἀποδίδωσι τὴν βάση τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ εἰς κεντρικὴν τινὰ καὶ γενικὴν ἰδιότητα, ἐνεργητικότητα, βούλησιν κλπ. ὀνομαζομένην.

Ὁ H. Münsterberg θεωρῶν τὸν παρὰ τοῦ W. Wundt χαρακτηρισμὸν τῆς τοιαύτης γενικῆς ἰδιότητος ὡς προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως (apperzeption) ἢ δημιουργικῆς συνθέσεως, ἀνεπαρκῆ, τὴν δὲ περὶ συνδέσεων (assoziation) παλαιὰν θεωρίαν ἐπιπολαίαν καὶ ἐμπειρικὴν, καὶ παραδεχόμενος ὅτι ἀμφότεραι αἱ ὑποθέσεις αὗται συμβολίζουσι κυρίως δρᾶσιν τινὰ καὶ ἐνεργητικότητα ἐνδόμυχον καὶ ἰδίαν εἰς τὸν ἀνθρώπινον ὄργανισμὸν, τὴν δρᾶσιν ταύτην καὶ ἐνεργητικότητα ἀναγνωρίζει ὡς γενικὴν καὶ κυρίαν ἰδιότητα τοῦ ὄργανικοῦ συνόλου (σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ) καὶ εἰς αὐτὴν (aktionsstheorie) ἀποδίδει τὰς προσλήψεις, τὰς συνδέσεις καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπεξεργασίαν τῶν ἔξωθεν καὶ ἐκ τῶν παραστάσεων ἢ τοῦ παρελθόντος ἐπιδρῶντων ἐρεθισμῶν. Ἡ ὑπάρχουσα πραγματικότης, ἡ μία

καὶ ἐνιαία, κατὰ τὸν Münsterberg, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐκδηλοῦται εἰμὴ εἰς τὴν ἀπανταχοῦ παρατηρουμένην ἐνεργητικότητα καὶ ἀλληλεπίδρασιν, εἰς ἣν ὑπάγονται καὶ οἱ ὕλικοι πιαράγοντες (σῶμα) καὶ οἱ πνευματικοὶ τοιοῦτοι. Ἐν τῇ διὰ τῆς ἐνεργητικότητος καὶ ἀλληλεπιδράσεως ἐκδηλουμένη ταύτῃ πραγματικότητι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι διακρίνονται τῶν ἄλλων φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν (φυσιολογικῶν) μόνον δι' ἀφαιρέσεως, προκυπτούσης ἐκ συγκρίσεως τῶν διαφορῶν, δυνάμει τῆς ὁποίας σχηματίζεται ἔννοιά τις καὶ ἀντίληψις περὶ αὐτῶν. Ἐπειδὴ δ' ἡ οὕτω παρ' ὁμῶν σχηματιζομένη ἔννοια καὶ ἀντίληψις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὑπάρχουσαν πραγματικότητα, διὰ τοῦτο ὁφελόμεν, ἐκτιμῶντες θεόντως τὰς ἔννοιαις ἡμῶν καὶ ἀντιλήψεις, νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἀλληλεξάρτησιν τῶν διαφορῶν παραγόντων καὶ τὴν «ἐνότητά ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ, ἣ τις ὡς συνεχῆς σειρά γεγονότων καὶ λειτουργιῶν» σχετίζεται στενότερα πρὸς τὰς φυσιολογικὰς τοῦ σώματος λειτουργίας καὶ εὐρίσκειται εἰς διηγετῆ ἀλληλεπίδρασιν πρὸς αὐτάς. Αἱ διαφοραὶ εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἢ εἰς τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως προκύπτουσι, κατὰ τὸν Münsterberg, ἀφ' ἑνὸς μὲν «ἐκ προδιαθέσεως πρὸς ὀρισμένου εἶδους ἐνέργειαν», ἀφ' ἑτέρου «δ' ἐκ τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, καθ' ὅς οἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἔγκεφάλου μεταφερόμενοι ἐρεθισμοὶ ἐπιδρῶσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ μὲν πικρὸν αἰσθήματος λ.χ. νὰ προκύπτῃ ἐκ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐντοπίζεται ὁ ἐρεθισμὸς ἐν τῷ ἔγκεφάλῳ, ἢ δ' ἔντασις αὐτοῦ ἐκ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐρεθισμοῦ, ὁ τόνος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀξία (Wertnuance) ἐκ τῆς ἀκολουθησάμενης παρὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι ὁδοῦ, (Eutladung) καὶ ἡ ζωηρότης τοῦ αἰσθήματος ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς κενώσεως». Ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τούτων τοῦ συνολικοῦ (σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ) ὀργανισμοῦ συμπεραίνει ὁ Münsterberg ὅτι ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς βίος δὲν σχηματίζεται ἀπλῶς ἐκ στοιχείων, ὅπως τὸ σῶμα καὶ ἡ ὕλη ἐξ ἀτόμων, ἀλλ' ὅτι προκύπτει ἐξ ἐσωτερικῆς «συνθετικῆς ἐνεργείας» δυναμένης νὰ παρακολουθηθῇ διὰ φυσιολογικῆς λειτουργίας μόνον μέχρι σχηματισμοῦ τοῦ αἰσθήματος. Μετὰ τοῦτο, λαμβάνει χώραν καθαρῶς ψυχικὴ λειτουργία, ἡ ὁποία δὲν ἀποκλείεται μὲν νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς φυσιολογικὴν τοιαύτην συμβαίνουσαν ἐν τῷ ἔγκεφάλῳ, τὸ τοιοῦτον ὁμῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ καὶ ἀποδειχθῇ, λόγῳ ἑλλειπτῆς γνώσεως τῶν σχέσεων μεταξύ περιφερειακῶν νευρικῶν καὶ κεντρικῶν ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἀκριβῶς εἶναι ἀδύνατος καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν ψυχικῶν καὶ πνευμα-

τικῶν φαινομένων διὰ τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν. Ἄλλὰ καὶ ἡ εἰς στοιχεῖα ἀνάλυσις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου δὲν ἐρμηνεύει τὰ κατ' αὐτόν, διότι τὰ δι' ἀφαιρέσεως λογικῆς προκύπτοντα τοιαῦτα στοιχεῖα (αἰσθήματα, παραστάσεις, συναισθήματα) δὲν εἶναι ἄτομα, ἀλλὰ στοιχειώδεις λειτουργίαι καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ συνολικοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου.

Τὴν τοιαύτην περὶ ἐσωτερικῆς ἐνεργητικότητος ὑπόθεσιν τοῦ Münsterberg ἀντικαθιστᾷ ὁ Harald Höffding διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς, ὅχι ὁμοῦς ὡς οὐσίας, ἀλλ' ὡς «ἐσωτερικῆς συγκεντρωτικῆς ἐνεργείας» ἐκδηλουμένης ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἀναπλάσει παραστάσεων, ἐν ταῖς συνδέσεσιν, ἐν τῇ καθοριζούσῃ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν διανόησιν προσοχῇ, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ συνδέσει συναισθήματος καὶ βουλήσεως, ἢ συναισθήματος καὶ παραστάσεως. Πᾶσα ἐρμηνεία τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, κατ' αὐτόν, πρέπει νὰ βασιζῆται εἰς τὴν κατανόησιν τῆς διὰ τῆς τοιαύτης ἐσωτερικῆς συγκεντρωτικῆς ἐνεργείας ἐρχομένης εἰς φῶς ἐνότητος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κατορθοῦται «δι' ἐρεῦνης τῶν σχέσεων καὶ συνδέσεων τῶν μονομερῶν στοιχειωδῶν καὶ ἀπλῶν ἐκδηλώσεων κατὰ τὸν τρόπον, ὥστε διὰ τῶν μερῶν νὰ γίνηται κατανοητὴ ἡ ὁλότης κατὰ τὰς ιδιότητας αὐτῆς καὶ διὰ τούτων ἡ σχέσις τῶν μερῶν πρὸς τὴν ὁλότητα». Ἄμεσον ἐκδήλωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς συγκεντρωτικῆς αὐτῆς ἐνεργείας θεωρεῖ ὁ H. Höffding τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, τὴν ὁποῖαν πάλιν ἀποδίδει εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτήν, πανταχοῦ ἐπικρατοῦσαν ἐνεργητικότητα. Ἐν ταύτῃ συναντῶνται αἱ ψυχικαὶ καὶ αἱ φυσιολογικαὶ λειτουργίαι καὶ διατελοῦσιν εἰς διαρκῆ ἀλληλεξάρτησιν διὰ τῶν διαρκῶν ἐπιδράσεων (αἰσθημάτων, παραστάσεων) καὶ τῶν ἀντιδράσεων (κινήσεων μυϊκῶν καὶ συναισθημάτων). Ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τούτων καὶ τῶν ἀντιδράσεων προκύπτουσι, κατὰ τὸν A. Lehmann, καταστάσεις τοῦ ὄργανισμοῦ ἐσωτερικαί, αἱ ὁποῖαι διατηροῦμεναι εἰς λανθάνουσαν κατάστασιν διαθέτουσιν ἡμᾶς ἀναλόγως πρὸς πᾶσαν μέλλουσαν ἀλληλεπίδρασιν. Αἱ λανθάνουσαι αὗται καταστάσεις καὶ αἱ ἐκ τούτων διαθέσεις, ὡς παραδέχεται ὁ Lehmann ὡς ἀσυνειδήτους ἢ ὑποσυνειδήτους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν H. Höffding, κινουσι τὴν συνείδησιν καὶ κατευθύνουσι τὴν προσοχὴν. Δυνάμει τούτων εἰσδέχεται ἢ ἀποκρούει ἡ ψυχὴ ἢ ἡ συνείδησις ὠρισμένας ἐπιδράσεις, ἀπαράλλακτα ὁπῶς καὶ ὁ ὀφθαλμὸς, ὅταν κατευθύνηται πρὸς ὠρισμένους ἐρεθισμούς. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὰς λανθανούσας καὶ ἀσυνειδήτους ταύτας καταστάσεις ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ συν-

αισθημάτων και τάσεων, διὰ τοῦτο ταῦτα κυρίως θεωρεῖ κινητήριον τῆς συνειδήσεως και τῆς προσοχῆς μοχλόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τῶν περὶ κεντρικῆς ἐνεργείας και γενικῆς ιδιότητος, ὡς πηγῆς πάσης ψυχικῆς λειτουργίας, ττοιούτων θεωριῶν, ἀναπτύσσεται ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὁργανομένης ἰδιομορφου ὕλης βιολογικὴ ἀντίληψις. Ὁ συνολικὸς οὗτος ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς ἀλληλεπιδρᾷ πλέον ὄχι πρὸς φυσικὰ μόνον ὀντικείμενα και πρὸς τὸ ὑπάρχον κοινωνικὸν περιβάλλον, ἀλλ' ὀφίσταται τὴν ἐπίδρασιν και τοῦ γένους και τῆς φυλῆς διὰ τῆς κληρονομικότητος. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιομορφία εἶναι ἀποτέλεσμα τόσοσ διαπλάσεως ὀντογενετικῆς, ὅσον και φυλογενετικῆς, τὰ ἐκ τριῶν δὲ χαρακτηριστικὰ συντελοῦσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν και εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν ἀνάπλασιν παρελθουσῶν ἐντυπώσεων και εἰς τὴν μνήμην (4) (Hering E.). Ἀλλ' ἐνῶ αἱ καθαρῶς ὕλιστικαὶ ἐξ ἀρχῆς αὐταὶ ἀντιλήψεις, διὰ τῶν ττοιούτων θεωριῶν ἀρχίζουσι νὰ λιμνιάνωσι χαρακτηριστικὰ καθαρῶς βιολογικόν, ἐξακολουθοῦσι νὰ ἀντιπροσωπεύωνται και ἐρμηνεύεται περὶ συνδέσεων (assoziation) στοιχείων ἢ στοιχειωδῶν ψυχικῶν φαινομένων και περὶ σχηματισμοῦ τοῦ συνολικοῦ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ βίου ἐκ ττοιούτων στοιχείων. (5) Th. Ziehen εἰς ττοιαύτας συνδέσεις ἐσωτερικὰς και καθ' ὀμοιότητα ἢ ἐξωτερικὰς και κατὰ συγχρονισμόν, τῶν αἰσθημάτων και τῶν παραστάσεων ἀποδίδει τὸν σχηματισμὸν τοῦ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ βίου και τῶν συνθέτων καθαρῶς ψυχικῶν φαινομένων. Τὰ συνδεόμενα ταῦτα στοιχεῖα προκύπτουσι ἐκ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, ἤτοι τὸ μὲν αἶσθημα ἐξ ἐρεθισμῶν, ἢ δὲ παρίστασις ἐκ κινήσεως ἐγκεφαλικῶν κυττάρων. Ἡ σύνδεσις εἶναι, κατ' αὐτὸν, ἢ χαρακτηρίζουσα τὴν συνείδησιν καθαρῶς ψυχικὴ και πνευματικὴ λειτουργία. Αὕτη συνδέει κυρίως ποιόν, ποσὸν και ἔντασιν, τόνον και ἀπόχρωσιν τῶν αἰσθημάτων και παραστάσεων κατὰ διαδοχὴν και χρονικότητα (temporalität) και κατὰ συναλληλίαν, ἤτοι κατὰ χωρικὰς και τοπικὰς σχέσεις. Καὶ ὁ H. Ebbinghaus ταιτίζων «πνευματικὴν και νευρικὴν λειτουργίαν» κατ' ἀρχὴν, εἰς ττοιαύτας συνδέσεις ἐπίσης ἀποδίδει τὸν σχηματισμὸν τοῦ ψυχικοῦ και πνευματικοῦ βίου και τὸ ἰδιότροπον τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, δυνάμει τοῦ ὀποίου ἢ «ὡς ὕπαρξις παρομοία πρὸς τὸ σῶμα ἐκδηλουμένη ψυχὴ» αὐτὸσ συνηγεῖται «δι' ἀγῶνος πρὸς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις και δι' ἐνωτικῆς και

(4) Περὶ. Hering E. Über das Gedächtnis als Funktion der organischen materie.

συγκεντρωτικῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς ἐργασίας». Ἀποφεύγων δὲ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον «ὡς μωσαϊκὸν αἰσθημάτων» παραδέχεται ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην ἐνσυνείδητον σύνδεσιν συμπεριλαμβάνονται καὶ ἔννοιαι καὶ παραστάσεις χώρου καὶ χρόνου, δι' ὧν λαμβάνομεν συνείδησιν τῶν ἀντικειμένων. Πρὸς τὴν συνείδησιν ταύτην τῶν ἀντικειμένων ἀναλογεῖ καὶ ἀνταποκρίνεται καὶ ἡ συνείδησις τῶν καταστάσεων, ἧς στοιχειώδεστάτη ἐκδήλωσις εἶναι ἡ εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκεια, ἧτοι τὰ συναισθήματα, ἅτινα ἰδιοτρόπως ὄλως συνδέονται πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ οὐχὶ ὅπως συνδέεται τὸ χρῶμα πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Τοῦτο δὲ πάλιν διότι τὸ αὐτὸ αἶσθημα ἢ ἡ αὐτὴ παράστασις ἄλλοτε μὲν προκαλεῖ εὐαρέσκειαν, ἄλλοτε δὲ δυσαρέσκειαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνδέονται κατὰ τὸν Ebbinghaus, πάντα τὰ φαινόμενα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις. Τὰς συνδέσεις ὁμοίως ταύτας κανονίζουσι καὶ καθορίζουσιν ἡ προσοχὴ μὲν καὶ ἡ μνήμη ἀφ' ἑνός, ἡ ἄσκησις δὲ καὶ ἡ κόπωσις ἀφ' ἑτέρου. Ἡ προσοχὴ συγκεντρώνει τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, ἧτις «ἐκ τῶν δεδομένων ἐρεθισμῶν καὶ ἐντυπώσεων ἐκλέγει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ χρησιμοποιοεῖ ὅσα φέρουσιν ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὴν εὐεξίαν αὐτῆς». Ἡ διὰ τῆς προσοχῆς ὁμοίως ἐκδηλουμένη αὕτη ἐκλεκτικὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς δὲν προκύπτει ἐξ ἰδιαιτέρας τινος ἐνεργείας ἢ δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων τῶν περιεχομένων, αἱ ὁποῖαι σινίστανται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἐξ ἐντυπώσεων προκυπτόντων συναισθημάτων καὶ εἰς τὴν συγγένειαν αὐτῶν πρὸς τὸ συγχρόνως ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχον. Ἡ μνήμη, κατὰ τὸν Ebbinghaus, εἶναι ἰδιότης τῆς ψυχῆς τοῦ νὰ ἀναπτύσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὸ ἀμέσως δεδομένον διὰ προηγηθεισῶν ἐντυπώσεων, εἰς τὴν τοιαύτην δ' αὐτῆς ἐκδήλωσιν ὀφείλεται ἡ ἀναπαραγωγὴ καὶ ἀνάπλασις (reproduktion) καὶ ἡ σύνδεσις (assoziation). Ἡ ἄσκησις φέρει εἰς αὐξήσιν τῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Δι' αὐτῆς ἐπιδιώκει ἡ ψυχὴ τὴν αὐτοσυντηρησίαν αὐτῆς προσαρμοζομένη πρὸς τὰ γεγονότα καὶ πρὸς τὸ περιβάλλον. Ἡ κόπωσις ἐκδηλοῦται μὲν ὡς χαλάρωσις τῆς ἐντάσεως, ἐνέχει ὁμοίως μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ χρῆσιν τῶν διαφόρων ἐπιδράσεων. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν καθαρῶς βιολογικὴν ἀποψιν ἐκ τῆς κατευθύνσεως ταύτης, στηρίζουσι πρωτίστως τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου εἰς τὰς ἰδιοτρόπους λειτουργίας καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἰδιοτύπως ὁργανωμένης ὕλης. Ψυχὴ κατ' αὐτοὺς εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν δι' ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως διδομένων φαινομένων καὶ λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως, ἢ ὁποῖα μετὰ τοῦ σώματος, ἧτοι τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν συνδέε-

ται ἀρρηκτικῶς ἐν τῷ Ἐγῶ, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποτε-
 λούσης αὐτοτελὲς σύνολον ὀργανωμένης ὕλης (*). Παρ' ὄλην ὁμοίαν τὴν
 τοιαύτην σύνδεσιν καὶ σχέσιν τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν
 φυσιολογικῶν τοιούτων, ἀδύνατον νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσω-
 μεν πλήρως τὰ καθαρῶς ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα διὰ τῶν
 φυσιολογικῶν λειτουργιῶν (Jodl). Τοῦτου ἕνεκα καταφεύγομεν εἰς τὴν
 παρακολούθησιν τῆς κατὰ παραλληλίαν ἐκδηλώσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ
 ἡ παραλληλία φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ λειτουργιῶν τῆς συνειδή-
 σεως δὲν συμβαίνει παντοῦ καὶ πάντοτε, διότι «ἂν πᾶσα ψυχικὴ ἐνέρ-
 γεια δύναται νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ νευροεγκεφαλική, πῶσα νευροεγ-
 κεφαλικὴ ἐν τοῖσι λειτουργίαι δὲν εἶναι καὶ ἐνσυνειδήτος» (Jodl).
 Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς συνειδήσεως ἐκδηλοῦται τὸ καθ' αὐτὸ ψυχικὸν καὶ
 πνευματικόν, διὰ τοῦτο ἀσυνειδήτος μὲν νευροεγκεφαλικὴ λειτουργία
 δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ψυχικὸν φαινόμενον, νευροεγκεφαλικαὶ δὲ
 λειτουργίαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λαμβάνωσι χώραν παραλλήλως πάν-
 τοτε πρὸς τὰς ψυχικὰς τοιαύτας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ παράλληλος πα-
 ρακολούθησις φυσιολογικῆς λειτουργίας καὶ ψυχικοῦ φαινομένου ἀπα-
 σχολοῦντος τὴν συνείδησιν, μέχρι τινὸς μόνον εἶναι δυνατὴ. Ἐνεκα
 δὲ τούτου ἀναγκάζονται νὰ θεωρῶσι τὴν συνείδησιν οἱ ψυχολόγοι τῆς
 κατεπιθύσεως ταύτης χωριστὴν καὶ ἰδιότροπον ἐνεργεσίαν ὀργανικοῦ ὄν-
 τος ἢ Ἐγῶ, διὰ ταύτης διακρινομένου τῶν ἄλλων ὄντων, τῶν καταστά-
 σεων καὶ τῶν διηγετικῶν ἀλληλεπιδράσεων πρὸς τὸν ἔξω κόσμον». «Συν-
 εἶδησις σημαίνει λειτουργίαν προσλήψεως καὶ ἀπενεργείας εἰς ὄρισμέ-
 νον βαθμόν, ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς ὄντογενετικῆς (ἀτομικῆς ὀργανικῆς)
 καὶ τῆς φυλογενετικῆς (κληρονομικῆς) ἀναπτύξεως τοῦ νευρικοῦ συστή-
 ματος, ἢτοι ἐκ ψυχοφυσικῶν προδιαθέσεων καὶ ἐκ τῆς συνολικῆς συστά-
 σεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Κυρίως πνευματικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς λειτουρ-
 γίας συνειδήσεως θεωρεῖται ἡ διὰ τῆς μνήμης ἀνάπλασις μὲν καὶ ἀνα-
 παραγωγή (reproduktion) τοῦ παρελθόντος, διάπλασις δὲ καὶ ἐξέλιξις
 δι' ἐπιδράσεως τοῦ παρελθόντος τῆς ἀτομικῆς νευρικῆς οὐσίας, καθι-
 σταμένης οὕτω ἱκανῆς νὰ ἀλληλεπιδρῇ καὶ νὰ μετασχηματίζεται φέρον-
 σα εἰς φῶς ψυχοφυσικὰς ἐνεργείας μὴ ὑπαρξίας πρότερον». Θεμελι-
 ῶδεις δὲ μορφαὶ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως εἶναι τὸ αἰσθάνε-
 σθαι, τὸ συναισθάνεσθαι καὶ τὸ τείνειν ἢ ἐπιθυμεῖν. Αἰμορφαὶ αὗται ἐν τῷ συνόλω των ἀποτελοῦσιν ἄρ' ἑνὸς μὲν τὸν τρέ-
 πον, καθ' ὃν ἀντιδρᾷ ἡ ψυχὴ εἰς ἔξωτερικοὺς ἐρεθισμούς, (reaktion)

(*) Ἡερλ. Fr. Jodl : Lehrbuch der Psychologie

ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν βίαν τῆς ἐξελίξεως δι' ἀλλαγῆς καταστάσεων καὶ προόδου βαινούσης ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ, τοῦ ὁμοιογενοῦς καὶ ἀπροσδιορίστου, πρὸς τὸ σύνθετον, ἑτερογενὲς καὶ ὄρισμένον, διὰ διαρκοῦς συνθέσεως, ἀναλύσεως, συσχετίσεως καὶ διαφοροποιήσεως. Κατὰ γενετικὴν σειρὰν τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα διακρίνονται παρὰ τῆς κατευθύνσεως ταύτης εἰς πρωτογενῆ (αἰσθήματα), εἰς δευτερογενῆ, ἢτοι ἀναπλάσεις προηγηθεισῶν ἐντυπώσεων καὶ καταστάσεων (παραστάσεις καὶ συναισθήματα) καὶ εἰς τριτογενῆ ἐκ διανοητικῆς ὄλως ἐπεξεργασίας τῶν δευτερογενῶν προκύπτοντα (διανόσεις, βούλησις). Πᾶσαι αἱ ἐπιδράσεις γίνονται δευτερογενεῖς, χωρὶς ὅμως καὶ αὗται γὰ μετατρέπωνται, εἰς πρωτογενεῖς πάλιν. Μόνον τὰ συναισθήματα καὶ αἱ τάσεις δύνανται γὰ ἐπιδρῶσι καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς φυσιολογικῆς λειτουργίας ὡς πρωτογενεῖς ἐπιδράσεις. Διανόσεις ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως εἶναι τὸ ἄθροισμα δευτερογενῶν, δηλαδὴ παραστάσεων καὶ μνημονευτικῶν ἐμπειριῶν, αἱ ὁποῖαι συνυπάρχουσι καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν πρωτογενῶν ἐπιδράσεων. Πλὴν τοῦ ἀπλοῦ ὅμως τούτου τρόπου τοῦ διανοεῖσθαι διακρίνεται καὶ ἀνωτέρα τις διανοητικὴ λειτουργία καὶ καλλιτεχνικὴ φαντασία, καθ' ἃς διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως ἐκ πρωτογενῶν καὶ δευτερογενῶν στοιχείων σχηματίζονται νέα καὶ ἰδιότροπα φαινόμενα. Ὅπως αἱ παραστάσεις καὶ αἱ σκέψεις προκαλοῦσι συναισθήματα καὶ τάσεις ἢ ἐνεργείας, οὕτω καὶ τὰ συναισθήματα καὶ αἱ τάσεις ἐπιδρῶσι σπουδαίως κατὰ τὸν σχηματισμὸν παραστάσεων καὶ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς διανοήσεως, λόγῳ τῶν εὐαρέστον ἢ δυσαρέστον διαθέσεων ἃς σχηματίζουσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Ὅταν πρὸς τὴν τάσιν καὶ ἐπιθυμίαν συνδεθῇ ἢ παράστασις τέλους ἢ σκοποῦ, τότε προκύπτει ἢ βούλησις, ἢς βίαν ἀποτελεῖ πάντως συναισθηματικὴ τις κατάστασις (Gefühls-lage). «Πᾶν συναίσθημα» κατὰ τὸν Jodl, φέρει εἰς ἰδιαιτέραν βουλευτικὴν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία ἀναλόγως πρὸς τὸ ποῖον τοῦ συναισθήματος πάντοτε εἶναι ἢ προσφυγῆ, ἢ ἀποφυγῆ». Ἡ βούλησις διὰ τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν συνδέσεων αὐτῶν σχετίζεται ἀμέσως καὶ συνδέεται πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ ψυχικὰ φαινόμενα κανονίζουσα τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἢ βούλησις καὶ τὸ συναίσθημα κανονίζουσι, κατὰ τὴν βιολογικὴν ἀποψιν τὴν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν κίνησιν. Αἱ ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιδράσεις, εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, εἴτε ἐκ τοῦ ἰδίου σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν προηγηθεισῶν καταστάσεων αὐτοῦ, προκαλοῦσιν ἐπιδράσεις διαθετούσας τὸν ὀργανισμὸν ἀναλόγως καὶ προκαλοῦσας τὴν

ἀντενέργειαν αὐτοῦ δι' ἐκδηλώσεως τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως (Sully⁽¹⁾). Βιολογικαὶ ἀνάγκαι τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ δὴ ἡ ἀνάγκη τῆς αὐτοσυντηρησίας κανονίζουσι τὴν θέσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐπιδρῶντα ἀντικείμενα καὶ τὰς καταστάσεις ἐκ τοῦ περιβάλλοντος κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐπιζητήται πᾶν τὸ συμφέρον, ἢ ἀποφεύγηται δὲ πᾶν τοῦναντίον. Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην πρὸς ἀπόκτησιν ἢ ἀποφυγὴν διακρίνεται ἡ ὄργανικὴ τάσις ἢ κανονίζουσα τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας καὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς διανοήσεως, τῆς σκέψεως, καὶ τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας. Ἐπειδὴ δ' ἡ τοιαύτη ὄργανικὴ τάσις γενικεύεται πανταχοῦ ὡς ἐπιθυμία καὶ ὡς συναίσθημα διαθέτον καταλλήλως τὸν ὄργανισμόν, διὰ τοῦτο τὸ συναίσθημα καὶ ἡ ἐπιθυμία κανονίζουσι τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως καὶ τὰ κατὰ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον, κατὰ τὸν Th. Ribot. Τὴν βούλησιν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θεωριῶν τοῦ Spencer, στηρίζει ὁ Th. Ribot εἰς ἀρχικὰς ἀντανικλαστικὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ μορφήν ὁρμῶν συνοδευομένων ἀσυνειδήτως ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἢ δυσθυμίας ἐκδηλοῦνται, ἀκολούθως δὲ δι' ἐπίδρασεως τῆς σκεπτικῆς ἐνεργείας ὡς καθαρὰ βούλησις ἔρχονται εἰς φῶς, (ἴσται ὡς ἐκλογή τῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν). Μετὰ τῶν ἀσυνειδήτων κατ' ἀρχὰς τοιούτων κινήσεων ἐξελίσσεται βαθμηδὸν καὶ ἡ στενώτατα πρὸς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας συνδεδεμένη συνείδησις, ἡ ὁποία λειτουργεῖ δι' ὄργανικῶν, συναισθηματικῶν καὶ διανοητικῶν περιεχομένων. Σὺν τῇ ἀναπτύξει δὲ καὶ ἐξέλιξι τοῦ ὄργανισμοῦ ἐξελίσσονται καὶ αἱ ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ αὐταὶ λειτουργίαι, δίδουσαι καὶ ἀνάλογον κατεύθυνσιν εἰς τοὺς ὅρους καὶ τὰς συνθήκας τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ ὑπάρξεως. Μεταξὺ τῶν συναισθηματικῶν καὶ τῆς καθαρῆς διανοητικῆς λειτουργίας μεσολαβεῖ ἡ προσοχή, ἡ ὁποία, ὡς ἀκουσία μὲν ὅλως συναισθηματικὴ οὖσα κατευθύνει τὸν ὄργανισμόν εἰς διαφόρους ἐπιδράσεις δι' ὧν μεταβάλλονται αἱ καταστάσεις αὐταῖ, ὡς ἀκουσία δὲ συντελεῖ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἐπεξεργασίαν διανοητικῆν ὁρισμένων ἐπιδράσεων. Ἡ ἀκουσία προσοχὴ δι' ἀσκήσεως ἀναπτυσσομένη ἀποτελεῖ τὴν βίαν τῆς λειτουργίας τῆς διανοήσεως. Ἡ τε δ' ἀκουσία προσοχὴ καὶ ἡ ἀκουσία ἀποτελοῦσιν ὅρους σχηματισμοῦ αἰσθημάτων καὶ λειτουργίας συνειδήσεως ἢ κινήσεως ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς τοῦ ὄργανισμοῦ.

Κατὰ τὸν ἀμερικανικὸν πραγματισμὸν τοῦ William James, ἡ ἐρμηνεία τῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευ-

(1) Πρὸβλ. J. Sully : «The human mind», «Outlines of Psychology» καὶ «Psychologie for Teachers».

ματικοῦ βίου στηρίζεται εἰς τὴν ἔρευναν τῆς λειτουργίας (function) καὶ τοῦ δυναμικοῦ χαρακτῆρος τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις παρομοιαζομένη ἐνταῦθα πρὸς ῥοὴν ποταμοῦ, ὅπου ἀεικίνησια ἐπικρατεῖ, λαμβάνεται ὡς λειτουργία τις ὑπ' ὄψιν καὶ ἐπεξεργασία τῶν διὰ τῆς ἀντιλήψεως διδομένων εἰς αὐτὴν ἐπιδράσεων καὶ περιεχομένων. Πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ καταστάσεις συνδέονται, κατὰ τὸν James, στενῶτα καὶ σταθερῶς πρὸς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας καὶ κατὰ τρόπον, ὥστε τὴν ἐπίδρασιν ἑνὸς ἀντικειμένου νὰ ἀκολουθῇ ἀμέσως ἀλλαγὴ τῆς σωματικῆς καταστάσεως διὰ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, δι' ἐκκρίσεων, διὰ μυϊκῶν κινήσεων κλπ. ἐκδηλουμένη. Ἡ συνείδησις τῆς λαμβανούσης ἐν τῷ σωματικῷ ὄργανισμῷ χώραν ἀλλαγῆς καταστάσεως ἀποτελεῖ τὸ συναισθήμα, ἢ περὶ τοῦ ὁποίου θεωρία τοῦ James εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ἰδιότυπος⁽¹⁾. Συμφωνῶν καὶ πρὸς τὸν C. Lange θεωρεῖ τὰ συναισθήματα συνοδεύοντα τὰς παραστάσεις φαινόμενα, ἀναφέρει ὅμως ταῦτα ἀπολύτως εἰς καταστάσεις προκυπτούσας ἐκ τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ. «Δὲν κλαίμεν διότι λυπούμεθα, ἀλλὰ τοῦναντίον λυπούμεθα διότι κλαίμεν», ἦτοι διότι γεγονότα ὄρισμένα, προῦκάλεσαν ἐκκρίσεις εἰς τοὺς δακρυγόνους ἀδέννας καὶ μετὰ τούτων τὸ λυπηρὸν συναισθήμα. Εἶναι βεβαίως γνωστὸν ὅτι αἱ φυσιολογικαὶ λειτουργίαι, (ἐκκρίσεις δακρῶν, γαργαλισμοὶ) προκαλοῦσι διὰ τῶν δακρῶν ἢ τοῦ γαργαλιστικοῦ γέλωτος συναισθήματα χαρᾶς ἢ λύπης λόγῳ μεταβολῆς τῆς καταστάσεως τοῦ ὄργανισμοῦ ἡμῶν. Ἄλλὰ μήπως καὶ αἱ παραστάσεις καὶ αἱ ἰδέαι δὲν προκαλοῦσι δι' ἀλλαγῆς καταστάσεως ἐν τῷ ψυχικῷ ἡμῶν βίῳ καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως τοιαύτας συναισθηματικὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἀλλαγὰς καταστάσεως τοῦ σωματικοῦ ὄργανισμοῦ; Ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθές—καὶ εἶναι βεβαίως, διότι καὶ πᾶσα παραστασις καὶ ψυχικὴ ἢ πνευματικὴ λειτουργία διαθέτει ἡμᾶς εὐαρέστως ἢ δυσαρέστως—τότε ὄχι εἰς τὰς φυσιολογικὰς λειτουργίας καὶ τὸν σωματικὸν ὄργανισμὸν μόνον, ἀλλ' εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως τὴν λαμβάνουσαν χώραν διὰ τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ συνολικοῦ ὄργανισμοῦ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ προέλευσις τῶν συναισθημάτων ὅπως καὶ παντὸς ἄλλου ψυχικοῦ φαινομένου. Καὶ εἰς τὴν τοιαύτην ἀλληλεπίδρασιν καταφεύγει ὁ W. James προκειμένου νὰ ἐρευνήσῃ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν δυναμικὴν αὐτῆς μορφήν. Δὲν θεωρεῖ τὴν κίνησιν τοῦ ἔρεθισμοῦ διὰ τῶν νεύρων

(1) Περὶ W. James: Principles of Psychology.

ἱκανὴν νὰ μεταβληθῇ μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν εἰς αἰσθημα. Κατὰ τὸν ροῦν τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ τῶν ἀλληλοδιανοητικῶς ἢ συγχρονικῶς συνδεομένων γεγονότων τῆς συνειδήσεως, παραδέχεται ὅτι τόσον τὸ παρελθόν (παραστάσεις, σύνολον ψυχικοῦ βίου) ὅσον καὶ αἱ σύγχρονοι ἐπιδράσεις κανονίζουσι τὰς καταθέσεις καὶ τὰς σχέσεις τῶν νέων ἐπιδράσεων καὶ ἀντιδράσεων. Συνειδῶσις ἄλλως τε, κατὰ τὸν W. James, εἶναι ἡ γενικὴ ἔννοια τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον ἡ διαρκὴς ἐπίδρασις τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ διαρκὴς κίνησις καὶ ἐπίδρασις ἐρεθισμῶν φέρουσι εἰς φῶς ὡς λειτουργίαν καὶ ὄχι ὡς ἀντικείμενον. Εἶναι δ' ἡ τοιαύτη ἐκσυνειδήτως λειτουργία ὄχι μηχανικὴ τις σύνδεσις γεγονότων, (Hume) ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν καὶ ἀνιλόγως πρὸς τὰ ἐπικρατοῦντα συναίσθηματα καὶ τὰς καταστάσεις τῆς ζωῆς λαμβάνουσα χώραν συναρμοστικῶς τῶν γεγονότων καὶ ἐπιδράσεων κατ' ἀξίαν διὰ συσχέτισεως αὐτῶν καὶ συγκρίσεως. Ὑλικὴ βίασις τῆς τοιαύτης συναρμοστικῆς εἶναι αἱ λειτουργίαι τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦτο, διότι «οὐδεὶς ἄλλος στοιχειωδέστερος κανὼν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύῃ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως, εἰμὴ ὁ κανὼν τῆς προσαρμοστικότητος καὶ τοῦ ἔθιμου τοῦ νευρικοῦ συστήματος (neural habit).

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέσται ὑλιστικαὶ καθαρῶς, βιολογικαὶ καὶ πραγματικαὶ ἐρμηνεῖαι, δίδουσι εὐκόλως τὴν ἐντύπωσιν ἀγῶνος μὲν πρὸς καθορισμὸν τῶν σχέσεων τῶν φυσιολογικῶν καὶ τῶν καθαρῶς ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἐπιμονῆς δὲ εἰς τὰ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν συνθετωτέρων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων. Ἄλλ' αἱ μὲν σχέσεις φυσιολογικῶν καὶ καθαρῶς ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἡ σώματος καὶ ψυχῆς, διὰ παρακολουθήσεως τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ αἰσθήματος φέρουσι εἰς ὑποθέσεις περὶ ἐγκεφαλικῶν λειτουργιῶν μὴ ἀντιστοικησάμενας πρὸς τὴν διὰ τοῦ πειράματος ἀκολουθησάμενην πραγματικὴν κατεύθυνσιν, αἱ δὲ περὶ σχηματισμοῦ τῶν συνθετωτέρων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων θεωρίαι ἀγνοοῦσι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὑποθέσεων περὶ συνδέσεων ἢ περὶ προσλήψεων καὶ ἐπεξεργασιῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ διὰ κινήσεως κυττάρων κλπ. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ παρελθόντος καὶ τὸ φαινόμενον τῶν παραστάσεων, ὅπως καὶ ἡ ἐκλογὴ καὶ πρόσληψις ἐρεθισμῶν, ἡ βουλευτικὴ ἐνέργεια κλπ. παρέχουσι πολλὰς φροντίδας. Ὁ σωματικὸς ὄργανισμὸς δι' οὗ ἐκδηλοῦνται καὶ αἱ νευροεγκεφαλικαὶ λειτουργίαι οὐδεμίαν βοήθειαν θετικὴν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος παρέχει. Διὰ τοῦτο λαμβάνεται ὡς βίασις τὸ δεδομένον, αἱ ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ αἱ ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ παρακολουθοῦνται πειραματικῶς. Ἐνὶ ὅμως αὐτῇ αὐτῇ

ἡ πειραματικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει ὅτι τὸ νὰ ζητῶμεν νὰ σχηματίσωμεν τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον ἐκ στοιχείων εἶναι ματαιοπονία, καὶ ἐνῶ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, οἱ ψυχολόγοι τῆς κατευθύνσεως ταύτης ἔχουσι πεισθῆ περὶ τούτου, δὲν ἀφίνουσιν ἐν τούτοις εὐκόλως τὴν ἀνάλυσιν καὶ σύνθεσιν. Παραδέχονται ἰδιότητά τινα τοῦ συνόλου (ἐνεργητικότητα, ψυχὴν, ὄργανισμὸν ἰδιόμορφον βιολογικῶς) ἀλλὰ ταύτην χρησιμοποιοῦσιν ὡς ὄργανον διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἀναλυτικοσυνθετικῆς ἐργασίας, διότι καταφεύγουσι πάλιν εἰς θεωρίας περὶ συνδέσεων, προσλήψεων, στοιχείων καὶ ἐπεξεργασίας καὶ συνθέσεως αὐτῶν. Πολλοὶ μάλιστα προδίδουσι καὶ ἀγνωστικισμὸν τινα παραδεχόμενοι τὸ ἀδύνατον τῆς πλήρους ἐρμηνείας τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων. Ἄς μὴ ληφθῆ ὅμως ἡ ἐρμηνευτικὴ αὕτη πενιχρότης ὡς στασιμότης τις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Τοῦναντίον μάλιστα ἢ μὴ ἱκανοποιήσῃς διὰ τῶν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἐπεκράτουν καὶ αἱ διὰ τοῦ πειράματος προκύψασαι ἀμφιβολίαι, ἐμπεριέχουσι βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς ἰδιομορφίας τοῦ ὄργανικοῦ συνόλου καὶ τῆς ἰδιοτροπίας κατὰ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου.

Ἐπισκοποῦντες τὰ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου μέχρι τοῦδε, εὐρίσκομεν ὅτι τόσοσιν ἡ νοησιαρχικὴ καὶ ἐμπειρικοῖδεαλιστικὴ, ὅσον καὶ ἡ βουλευσιαρχικὴ καὶ φυσιολογικὴ ψυχολογία ἀφῆκαν ἄλυτον τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἀφ' ἑνὸς καὶ σώματος ἢ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἐμπειρικοῖδεαλιστικὴ θεωρία θεωροῦσα τὸ σῶμα ἄπλοῦν ὄργανον ἐκδηλώσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως οὐδεμίαν ἐρμηνείαν ἐπιφέρει εἰς τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀσκοῦσιν ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου αἱ νευρομυϊκαὶ λειτουργίαι καὶ καταστάσεις τοῦ σωματικοῦ ἐν γένει ὄργανισμοῦ. Ἡ βουλευσιαρχικὴ καὶ φυσιολογικὴ ἀποψις λαμβάνουσα τὸ σῶμα ὡς κύριον παράγοντα καὶ ἐκ τῶν φυσιολογικῶν αὐτοῦ λειτουργιῶν προσπαθοῦσα νὰ παραγάγῃ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον καὶ τὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως δι' ὑποθέσεων ἢ δεδομένων περὶ μεταμορφώσεως καὶ μετασχηματισμοῦ τοῦ ἔρεθισμοῦ ἐν τῷ ἔγκεφάλῳ κλπ. ἀντικρῖζει αὐτούσιον πάντοτε τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τῶν παραστάσεων καὶ τῆς διαρκοῦς ἐπίδρασεως τοῦ παρελθόντος, τῶν διαθέσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς βουλήσεως, τῆς λειτουργίας τέλος τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ἀνωτέρων ἄλλων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν. Καὶ καταφεύγει μὲν ἡ νοησιαρχικὴ κατεύθυνσις εἰς τὰς περὶ κατευθύνσεως τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν διὰ τῆς προσοχῆς

θεωρίας, ἐνῶ ἡ βουλευσιαρχικὴ κατευθύνσις προσπαθεῖ νὰ στηριχθῆ εἰς τὴν περὶ ἰδιαζούσης εἰς τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμόν «δημιουργικὴν σύνθεσιν» (W. Wundt), αἱ ὑποθέσεις ὅμως αὐταὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ἐρμηνεῖαν ἀδιαφιλονίκητον καὶ ἀπρόσβλητον. Βαθύτερον ἐξεταζόμεναι μάλιστα προδίδουσι προσπάθειαν πρὸς παρακάμψιν ἑνὸς σκοπέλου ἐμποδίζοντος τὴν περαιτέρω ἔρευναν. Καὶ ἡ προσοχὴ, ὅπως καὶ ἡ δημιουργικὴ σύνθεσις ἔχουσιν ἀνάγκην ἐρμηνείας καὶ στηρίξεως, ἄλλως, ὡς ἅπλαϊ ὑποθέσεις, σύγχυσιν καὶ ἐπιποθείσιν μᾶλλον φέρουσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἄλλ' ἡ περαιτέρω ἔρευνα τῆς μεταβολῆς τοῦ ἐρεθισμοῦ διὰ τῶν νεύρων καὶ τῆς διαμορφώσεως καὶ τοῦ ἐντοπισμοῦ τούτου εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἔφερεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὅτι πλὴν τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ πνευματικόν τι καθαρῶς στοιχεῖον πρέπει νὰ προστεθῆ διὰ νὰ παραχθῆ τὸ αἰσθημα καὶ ἐκ τούτου ἡ ἀντίληψις καὶ παρίστασις. Ἐπίσης καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ παρίστατος διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ παρελθόντος καὶ διὰ τῆς κατευθύνσεως καὶ ἐντάσεως τῆς προσοχῆς, ἔφερεν εἰς τὴν ἀνάγκην ἐρέσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ σημείου ἐκείνου, εἰς τὸ ὅποιον συνιεντῶνται καὶ ταυτίζονται ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ ὕλικὸς παράγων, ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ δι' ἐπιδράσεων προκαλουμένη λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Τοιαύτη ὅμως ἐρμηνεία ἦτο ἀδύνατον νὰ λάβῃ χώραν, ἐφ' ὅσον ἐκίστη τῶν ἐν λόγῳ κατευθύνσεων, εἴτε ἀπὸ τῆς ὕλικῆς, εἴτε ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου πνευματικῆς βίσεως ἀναχωροῦσα, προσεπιείθει κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς μηχανικῆς διὰ συνθέσεως στοιχείων κατ' ἀφαίρεσιν ἀπὸ τοῦ συνόλου καὶ ἀνάλυσιν εὐρισκομένων νὰ συγκροτήσῃ καὶ κατασκευάσῃ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον. Αἱ συνθέσεις παρουσίαζον ἰδιότητα ὅπως ἕνας πρὸς τὰ στοιχεῖα, ἡ δ' ὁλότης τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐνεργεῖν διαφορὰν καὶ ἴδια γνωρίσματα ἀκατάληπτα ὅπως διὰ τῶν στοιχείων. Ἡ διὰ στοιχείων ἐργαζομένη ψυχολογία δι' ἀναλύσεως καὶ ἐξατομικεύσεως ἐλείμβανεν ὡς βίβιν ἐν στοιχεῖον καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τούτου προσεπάθει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν συνθέτων ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ καταστάσεων. Τὸ ποιοτικῶς διαφέρον τῶν ἄλλων τοιοῦτον στοιχεῖον περιορίσθη εἰς τὸ αἰσθημα μὲν ἀφ' ἑνός, εἰς τὸ συναίσθημα δ' ἀφ' ἑτέρου, ἡ δ' ἀνάλυσις χωροῦσα καὶ περαιτέρω ἀνέτεμνε καὶ τὸ αἰσθημα καὶ τὸ συναίσθημα καὶ διέκρινεν αὐτὰ εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῶν. Ὄφτω λ. χ. τὸ αἰσθημα ὀράσεως ὑποδιαίρεται εἰς χροῶμα, ἀπόχρωσιν, λαμπρότητα καὶ ποσὸν ἐρεθισμοῦ, καὶ τὰ ἄλλα αἰσθήματα καὶ συναίσθηματα ἐπίσης.

διὰ νὰ εὐρεθῶσι χαρακτηριστικὰ καὶ γνωρίσματα, ἅτινα συντιθέμενα νὰ δώσωσι τὴν ἔννοιαν τοῦ συνθέτου ἢ τοῦ συνόλου κατὰ τε τὸ βάθος αὐτῆς καὶ τὸ πλάτος. Ἄλλὰ τὸ στοιχεῖον, ἕφ' ὅσον λαμβάνεται ὡς μέρος μηχανικῆς τινος συνθέσεως, δὲν ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συνόλου, ὅπως καὶ ἡ μόνος τῆς κινήσεως δὲν ἀποδίδει τὰς ιδιότητας καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὅπως καὶ ὁ λίθος ὡς ἀπλοῦν στοιχεῖον δὲν ἀποδίδει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπως τέλος αἱ ιδιότητες ἑνὸς χημικοῦ στοιχείου (χλωρίου ἢ νατρίου) οὐδόλως ἀποδίδουσι τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ἕξ αὐτῶν συνθέτου σώματος (τοῦ ἄλατος π. χ.). Αἱ συνθέσεις παρουσιάζουσι νέας ιδιότητας, ἅς μόνον διὰ μελέτης αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀνακαλύπτομεν, ἐρευνῶμεν καὶ ἐρμηνεύομεν. Προκειμένου μάλιστα περὶ ψυχικῶν φαινομένων καὶ πνευματικοῦ βίου καὶ εἰς οἵανδήποτε ὑποδιαίρεισιν ἢ στοιχεῖον ἀκόμη διαβλέπομεν καὶ ἀναγνωρίζομεν μερικὰς μορφὰς συνθέσεων ἐνεχούσας πάσας τὰς ιδιότητας τοῦ συνόλου. Ἄλλ' ἡ ψυχολογία μέχρι τοῦδε τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἐπεξεργάζετο αὐτὸ ἀπαράλλακτα ὡς μηχανικὸν καὶ χημικὸν στοιχεῖον ἢ ὡς στοιχειώδη ἐκ δὴ λωσιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Διὸ τοῦτο κατέφραγεν εἰς ὑποθέσεις καὶ διὰ τούτων εὐρίσκετο πάντοτε πρὸ τοῦ σπουδαιωτάτου προβλήματος περὶ τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως καὶ συγκροτήσεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου ὁμῶς ἀπῆται καὶ μεταστροφὴν εἰς τὸν τρόπον ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας τῶν κατὰ τὸν ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον. Ἡ τοιαύτη δὲ μεταστροφή ἐλαβεν ἤδη χώραν διὰ πραγματιστικῆς τινος κατευθύνσεως ἐν τῇ θεωρητικῇ ψυχολογίᾳ, ἡ ὁποία ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως καὶ κατ' ἄλλον τρόπον πλέον ἐρευνᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα καὶ τὰς λειτουργίας.

γ'. Ἡ νεωτάτη πραγματιστικὴ κατεύθυνσις ἐν τῇ γενικῇ θεωρητικῇ ψυχολογίᾳ.

1ον). Χαρακτήρ τῆς κατευθύνσεως ταύτης.—Ὁ παλαιότερος τρόπος ἐρεῦνης ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, ἐκ τῶν κάτω καὶ ἀπὸ τῶν στοιχείων ἀνεχώρει διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰς συνθετωτέρας λειτουργίας καὶ εἰς τὰ φαινόμενα. Ἦδη, ἀφοῦ ἐδημιουργήθη ἡ πεποιθήσις περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐρμηνείας τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, γίνεται προσπάθεια ἐκ τῶν ἄνω καὶ ἀπὸ τοῦ συνόλου διὰ τῶν γενικῶν τούτου χαρακτηριστικῶν καὶ ιδιοτήτων νὰ κατορθωθῇ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς ψυχικὰς λειτουργίας καὶ εἰς τὰ μερικὰ ἢ

στοιχειώδη φαινόμενα. Τοιοῦτον τι ἐπιδιώκει ἡ μορφολογικὴ ψυχολογία (gestaltpsychologie), ἡ ὁποία ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ἐννοίας περὶ ἰδιοτύπου καὶ ἰδιομορφου ποιότητος τοῦ συνολικοῦ ὀργανισμοῦ. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐρμηνευτικῶν θεωριῶν τῆς μορφολογικῆς ταύτης ψυχολογίας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ νεοβιταλιστικὴν, λόγῳ ἐπιδράσεως τῆς νεωτέρας βιολογίας, ὑποκύπτει ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιμελῶς καλλιεργηθεῖσα καὶ διὰ τοῦ πειράματος ἀναπτυχθεῖσα βουλησιαρχικὴ καὶ φυσιολογικὴ ψυχολογία. Συναντᾶται ὁμως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ πρὸς τὴν νοησιαρχικὴν ἢ ἐμπειρικοῖδεαλιστικὴν ψυχολογίαν, διότι καὶ αὕτη λαμβάνει πλέον ὡς βᾶσιν τὴν ἰδιοτυπίαν καὶ ἰδιομορφίαν τοῦ πνευματικοῦ συνόλου καὶ ἀπὸ τούτου ὀρμᾶται εἰς τὴν ἐρευνᾶν καὶ ἐρμηνεῖν τῶν μονομερῶν ἢ μερικῶν καὶ στοιχειωδῶν φαινομένων καὶ τῶν λειτουργιῶν. Εἰς τοῦτο κατέληξε καὶ ἡ καθαρῶς ἰδεαλιστικὴ ἢ νοησιαρχικὴ ψυχολογία ἀφοῦ ἐπέισθη πλέον ὅτι διὰ στοιχείων καὶ στοιχειωδῶν ἐκδηλώσεων ἀδύνατον νὰ ἐρμηνευθῇ ἐπιερκῶς τὸ ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν σύνολον. Ὁ E. d. v. Spranger⁽¹⁾ Ἰδιομορφοψυχολογίαν ἢ Strukturpsychologie ὀνομάζει τὴν τοιαύτην ψυχολογίαν. Βεβαίως ἢ ἐκ φυσικῶν καθαρῶς καὶ φυσιολογικῶν θεωριῶν προερχομένη μορφολογικὴ ψυχολογία (Gestaltpsychologie) δὲν συμπίπτει καθ' ὅλα πρὸς τὴν Ἰδιομορφοψυχολογίαν (strukturpsychologie), ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῶν πνευματικῶν καθαρῶς ἐπιστημῶν καὶ προσανατολίζεται ἰσχυρῶς πρὸς ταύτας. Ἡ ἐσωτερικὴ ὁμως ἀμφοτέρων προσέγγισις καὶ ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενικῆς γραμμῆς πορεία αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραγνωρισθῶσιν. Λιὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν δεόντως τὴν τοιαύτην μεταστροφὴν καὶ διὰ νὰ καταδειξώμεν ὅτι ἡ θεμελιώδης αὕτη μεταβολὴ δὲν προῆλθεν ἐξ ἀπλῆς τάσεως πρὸς ἀνάπτυξιν νεωτέρων θεωριῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς ταύτης τῆς ἐρμηνείας, λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐρμηνείαν ἐνὸς ἀπλουσιτάτου ψυχικοῦ φαινομένου. «Πρὸ ἡμῶν εὐρίσκεται ἐν τετραδίων». Τί προέρχεται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐφ' ἡμῶν; Ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιδρῶσιν ἐρεθισμοὶ φωτὸς καὶ ἐκ τῆς ψαύσεως αὐτοῦ προκύπτουσιν αἰσθήματα ἀφῆς. Ὁ ἀραχνοειδὴς τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν παῖζει τὸν ῥόλον χρωμοφωτογραφικῆς πιακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπτυγποῦνται λαμπραί, σκοτειναὶ καὶ ἐγχρωμοὶ κηλίδες. Ἡμεῖς ὁμως δὲν αἰσθανόμεθα ἐγχρωμοὺς κηλίδας ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ βλέπομεν λευκὸν χάριτν, μαῦρα γράμματα, φύλλα, ὀλόκληρον τετραδίων. Πῶς εἶναι δυνατόν λοιπὸν νὰ ἐρ-

(1) Περὶ. E. d. v. Spranger: «Lebensformen».

μηνευθῆ τοῦτο φυσιολογικῶς καὶ μηχανικῶς ἢ νευρολογικῶς ; Βεβαίως ὄχι ἄλλως, εἰμὴ διὰ τῆς ἀπλῆς παραδοχῆς ὅτι συμβαίνουν ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐπὶ τῶν χειρῶν ἢ ἐπὶ ἄλλων αἰσθητηρίων ὀργάνων. Πράγματι ὁμῶς ἡμεῖς δὲν αἰσθανόμεθα ἐπιδράσεις ἀπλᾶς καὶ χωριστάς, ἀλλὰ χρώματα, αἰσθήματα ἀφῆς, τόνους, ταῦτα δὲ πάντα εἶναι πολλαπλᾶ καὶ σύνθετα, εἶναι ἀποτελέσματα σημασίας τινος, ἢ ὁποῖα δίδεται παρ' ἡμῶν εἰς τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις καὶ εἰς τοὺς ἐρεθισμούς. Ἡ σημασία δ' αὕτη, ἀνευ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἀπλοῦν αἶσθημα, προέρχεται ἔσωθεν, ἐκ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως, ἐκ τῶν διαθέσεων καὶ καταστάσεων ἡμῶν καὶ φέρει μεθ' ἑαυτῆς ὅλην τὴν ἰδιομορφίαν τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τὰς ἰδιότητες τοῦ συνόλου τῆς ψυχικῆς ἢ ὀργανικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν σημασίαν λοιπὸν ταύτην καὶ ἐκτίμησιν τὴν ὁποῖαν ἢ μὲν νοσησιαρχικὴ καὶ ἐμπειρικοῖδεαλιστικὴ κατεύθυνσις ἄλλως ἠρμήνευεν καὶ ὅλως ὑποθετικῶς διὰ κατευθύνσεως τῆς προσοχῆς, ἢ δὲ βουλευσιαρχικὴ καὶ φυσιολογικὴ ἀποψις ὅλως ἀντιπαρήρχετο, ἔρχεται νὰ ἐμβαθύνῃ ἢ εἰς τὰς πραγματικὰς σχέσεις εἰσδύουσα νεωτάτη κατεύθυνσις τῆς ψυχολογίας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ δυσκολίαι ἐρμηνείας, ἢ ἀφ' ἑτέρου δ' αἱ δυσκολίαι εἰς ἃς προσέκρουσε καὶ αὕτη ἡ πειραματικὴ ἔρευνα καὶ ἐπιστημονικὴ παρατήρησις, προκειμένου νὰ ἀναλύσωσι τὰς κεντρικὰς λειτουργίας καὶ τὰ σύνθετα ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα, ἔφερον εἰς μεταστροφὴν τῶν ἀπόψεων καὶ εἰς μετατροπὴν τῶν μεθόδων. Καταπίπτει ἡ θεωρία περὶ μεταβολῆς τοῦ ἀπλοῦ ἐρεθισμοῦ εἰς αἶσθημα. Τὰ ἐπὶ τῆς ὁράσεως πειράματα καὶ αἱ ὀπτικαὶ ἀπάται ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐξ αἰσθήματος προερχομένη ἐντύπωσις δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἴση καὶ ὁμοία πρὸς τὸν ἐπιδρῶντα ἐρεθισμόν, διότι δι' ἔσωτερικῆς τινος ἐπεξεργασίας ἢ διὰ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ ἐπίδρασις μεταβάλλεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ σύγκρισις μεταξὺ ἐρεθισμοῦ καὶ αἰσθήματος. Τούτου ἕνεκα δὲ καὶ αἱ ἐν τῇ πειραματικῇ ψυχολογίᾳ μετρήσεις καὶ οἱ ὑπολογισμοὶ μεταξὺ ἐρεθισμοῦ καὶ ἀντιδράσεως χάνουσι πλέον τὴν σημασίαν αὐτῶν. Καὶ ἡ ποιοτικὴ σύστασις δὲ τῶν αἰσθημάτων κλπ. ἀποδεικνύεται ὅλως διάφορος, εὐθὺς ὡς λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἔσωτερικὴ λειτουργία, ἢ ἡ διὰ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐπεξεργασία τῶν ἐρεθισμῶν, ὡς θέλει νὰ λέγῃ ἡ φυσιολογικὴ ψυχολογία. Ἐγένετο δὴλαδὴ φανερόν ὅτι εἰς τὴν συγκρότησιν καὶ τοῦ αἰσθήματος, ὅπως καὶ παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου, εἴτε κατὰ ποσόν, εἴτε κατὰ ποιόν, συντελεῖ τὰ μέγιστα τὸ παρελ-

θόν, τὸ ὁποῖον κανονίζει καὶ τὰς ἐγκεφαλικὰς λειτουργίας καὶ διαθέτει αὐτὰς διὰ νέας προσλήψεις καὶ ἐπεξεργασίας. Τὸ παρελθὸν τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς φυσιολογικὴ τις ἀπατύπωσις προηγουμένης ἐμπειρίας καθοριζούσης πᾶν νεώτερον ψυχικὸν φαινόμενον. Εἰς τὴν ἐκτίμησιν δὲ τοῦ παρελθόντος τούτου ἔφερε πανταχόθεν ἢ τε ἐμπειρικὴ καὶ ἢ πειραματικὴ ἔρευνα. Ὁ Hering⁽¹⁾ ἀπέδειξεν ὅτι τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὴν ὄρασιν ἀντικείμενα παρ' ὅλην τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἐντάσεως τοῦ φωτός καὶ τῆς λαμπρότητος παραμένουσι σταθερὰ καὶ ὅτι πλειστάκις τὰ χρώματα δὲν αἰσθανόμεθα συμφώνως πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ φυσιολογικοὺς νόμους, ἀλλὰ βλέπομεν αὐτὰ «διὰ τῶν διοπτρῶν τῶν ἀπομνημῆς χρωμάτων». Τιοιουτοτρόπως καὶ ἡ εἰς τὸ δεδομένον καὶ τὸ φαινόμενον αὐστηρῶς περιοριζομένη πειραματικὴ ψυχολογία, ἀναγκάζεται νὰ ἀσχοληθῇ εἰς προβλήματα περὶ γενέσεως τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς παρίγοντας τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου προερχομένους ἐκ τοῦ παρελθόντος, λαμβάνουσα ὑπ' ἄψιν ὄχι μόνον τὰ προκείμενα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰς διαθέσεις καὶ προδιαθέσεις. Ὁ τρόπος καὶ ἡ μέθοδος παρατηρήσεως καὶ ἐρεῦνης ἀλλάζουσι πλέον καὶ ἡ ἐρμηνεία εἰσδύει εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ πολυπλοκώτερα τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν πρόοδον ταύτην καὶ ἀνιάπτειν τῆς ψυχολογίας, καὶ αἱ ἐπισυμβᾶσαι πρόοδοι ἐν τῇ βιολογίᾳ συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ μηχανισμὸς καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ τὸ ἰδιότροπον καὶ ἰδιότυπον τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς δια τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἐνῶ δῆλαδή πρότερον αἱ ἐμβρυογενετικαὶ λειτουργίαι ἠερμηνεύοντο μηχανικῶς διὰ συνθέσεως ἀπλῆς καὶ προσθέσεως κυττάρων, ἀργότερον, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν νεωτέρων βιολόγων Roux, Driesch κλπ.) ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἐν λόγω λειτουργίαι δὲν συμβαίνουν μηχανικῶς καὶ χημικῶς, ἀλλ' ἐπιγενετικῶς καὶ μορφολογικῶς συμφώνως πρὸς τὸ ἰδιότροπον καὶ ἰδιότυπον τοῦ συνόλου. Ὁ Aug. Weissmann, ὁπαδὸς τοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελλξεως, παρῆγε μηχανικῶς τὴν ζωὴν, ἀποδίδων τὴν γένεσιν αὐτῆς εἰς μηχανικὰς σχέσεις καὶ χημικὰς ζυμώσεις καὶ ἐξελλξεις τῶν ἐν τῷ ὧφ κυττάρων. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, ὁ Roux ἐπειραματίσθη ἐπὶ ὧφ βατράχου χωρίσας τὰ γεννητικὰ κύτταρα καὶ ἀπομονώσας ἐν ἑξ αὐτῶν, ὅπου καὶ ἐκαλλιέργησεν. Ἐκ τῆς καλλιέργειας ταύτης ἦλθεν εἰς φῶς τὸ ἥμισυ μέρος τοῦ σώματος βατράχου καὶ οὕτω παρ' ὀλίγον νὰ ἐπληθύνευν ἢ

(1) Heβλ. Hering: Grundzüge der Lehre von Lichtsinn.

θεωρία τοῦ Weissmann (Βάϊσμαν) περὶ συνδέσεως μηχανικῆς τῶν κυττάρων. Ὁ Driesch (Ντρίες) ὅμως παρατήρησεν ὅτι κύτταρα ἐκ τῶν ὠῶν γυρίνων, ἀπομονούμενα καὶ καλλιεργούμενα δὲν παράγουσιν ἡμισυν ὄργανισμόν, ἀλλὰ πλήρη καὶ ἄρτιον, ἡμίσεος ὅμως μεγέθους. Αὐτὸ τοῦτο διαπιστωθὲν καὶ εἰς τὰ ὠὰ ἄλλων ζώων, ὠδήγησεν εἰς ἐπιμελεστέραν παρακολούθησιν τῶν κατὰ τὴν καλλιέργειαν μονομερῶν κυττάρων ἐκ τῶν ὠῶν τοῦ βατραχοῦ, ὅποτε ὁ ἀμερικανὸς Moore κατώρθωσε διὰ καταλλήλου θέσεως τοῦ βατραχικοῦ κυττάρου ἐν τῷ ὠῷ, τὸ ὅποιον εἶναι πυκνότερον, καὶ παραγάγη ἐπίσης πλήρη ὄργανισμόν, ἀλλὰ διαφόρου μεγέθους λόγῳ ἑλλείψεως ἐπαρκῶν κυττάρων. Ἡ διαπίστωσις κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅτι ἐν τῷ ὠῷ δὲν συμβαίνει ἀπλή μηχανικὴ λειτουργία καὶ σύνθεσις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν ἢ νεωτέρα βιολογία, νὰ χωρισθῇ δὲ τῆς φυσιολογίας καὶ νὰ ἐπιδράσῃ διαφοροτρόπως ἐπὶ τῶν συγγενευσῶν πρὸς αὐτὴν ἐπιστημῶν. Πλὴν δὲ τῶν ἐμβρυολογικῶν τούτων παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων, καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὸν βίον τῶν ὄργανικῶν ὄντων παρατηρήθη πανταχοῦ ἡ διὰ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐξελιξέως τάσις πρὸς διατήρησιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἰδιοτυπίας. Διὰ τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὴν ζωὴν ἐντελέχεις τις καὶ σκοπιμότης παραγομένη ἐκ τοῦ ἰδιοτρόπου τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν σχέσεων τῶν ὄργανικῶν ὄντων. Εἰς τὴν ἰδιοτυπίαν ταύτην καὶ συντήρησιν τῶν μορφῶν καὶ τοῦ γένους στηριχθεῖσα ἡ νεωτέρα βιολογία ἀπέβαλε τὴν περὶ μηχανικῆς ἐξελιξέως θεωρίαν τοῦ Δαρβίνου καὶ ἐσημάτισε τὴν περὶ ἐπιγενέσεως θεωρίαν. Ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης προόδου καὶ μεταστροφῆς ἐν τῇ βιολογίᾳ γενομένη ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας δὲν ἦτο βεβαίως μικρά. Μετὰ τῶν διὰ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ τῆς ψυχολογίας σχηματισθέντων συμπερασμάτων περὶ γενέσεως καὶ ἰδιοτρόπου ἐξελιξέως ἐν τῇ ζωῇ καὶ τὰ ἐκ πειραμάτων καὶ παρατηρήσεων ὅμοια συμπεράσματα τῆς βιολογίας ἐτόνωσαν τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ μηχανικὴ μέθοδος δὲν ἐπαρκεῖ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν. Ὁ ὅρος οὗτος ὅμως ἐσήμαινε χωρισμὸν τῆς ψυχολογίας ἀπὸ τῆς φυσιολογίας καὶ προσανατολισμὸν αὐτῆς εἰς τὰς βιολογικὰς κατευθύνσεις, ὅποτε αἱ συνθέσεις καὶ τὰ συγκροτήματα τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ πρέπει νὰ ἐρευνῶνται καὶ ἐρμηνεύωνται κατὰ τὸ ἰδιότροπον καὶ τὸ ἰδιότυπον τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν προέκυψαν, ἕτεροι μὲν καὶ νεώταται θεωρίαι περὶ τῶν σχέσεων σώματος καὶ ψυχῆς, ἤτοι ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν φαινομένων καὶ λειτουργιῶν, ἕτεροι δὲ θεωρίαι καὶ ἐρμηνεῖαι περὶ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Αἱ ἕτεραι αὗται καὶ

νεώταται ψυχολογικαὶ θεωρίαι, κατ' ἀρχάς μὲν καὶ πρὸ τοῦ 1914, ἦτοι πρὸ τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου, βαίνουσαι ἐπὶ τῆς διὰ τοῦ W. Wundt χαραχθείσης γενικῆς γραμμῆς, διαρκούντος τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ κατόπιν ἔλαβον διαφορὰς κατὰ χώρας καὶ τόπους κατευθύνσεις. Ἐν Γερμανίᾳ ἀναπτύσσεται ἡ ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία, δι' ἐξέλιξιν τῶν περὶ ψυχικῶν μὲν στοιχείων ἢ στοιχειωδῶν ψυχικῶν φαινομένων θεωριῶν ἀφ' ἑνός, δι' ἀναπτύξεως δ' ἀφ' ἑτέρου τῆς μορφολογικῆς λεγομένης ψυχολογίας (Gestalt-psychologie) τῆς βασιζομένης εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τέλος τῆς ἰδιομορφολογίας (Strukturpsychologie) τῆς προσανατολιζομένης εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας. Ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ἡ ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία ἐξελίσσεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προόδων τῆς φυσιολογίας καὶ βιολογίας, ἐν Ἀμερικῇ δὲ τέλος ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τροχιάς κινουμένη ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία παρουσιάζει τάσεις ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῶν κατὰ παράδοσιν δεδομένων προβλημάτων τῆς συνειδήσεως κλπ. δι' εἰσαγωγῆς νέων ἐρμηνευτικῶν θεωριῶν περὶ συμπεριφορᾶς καὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν ὀργανικῶν ὄντων (Behavior), ὅπου κανόνες καὶ μέθοδοι ἐκ τῆς συγκριτικῆς ψυχολογίας (Ζωοψυχολογίας καὶ Παιδοψυχολογίας) γενικεύονται καὶ ἐφαρμαζονται εἰς πᾶσις τὰς σχέσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατιοτέρω.

2ον) Αἱ νεώταται θεωρίαι περὶ τῶν σχέσεων σώματος καὶ ψυχῆς.—

Κατόπιν τῶν προόδων ἐν τῇ Φυσιολογίᾳ καὶ τῇ Νευρολογίᾳ, καὶ μετὰ τὴν σημειωθείσαν ἐπικράτησιν τῶν νεοβιολογικῶν θεωριῶν, ἡ σύγχρονος ψυχολογία, προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς σχέσεις φυσιολογικῶν καὶ πνευματικῶν, ἢ ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ φαινομένων, καταφεύγει ἀφ' ἑνός μὲν εἰς τὴν συγκριτικὴν ἀνατομίαν καὶ νευρολογίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν περὶ ἰδιοτύπου καὶ ἰδιοτρόπου ζωικῆς ἐνεργείας (élan vital κατὰ Bergson) θεωρίαν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν παλαιὸν μηχανισμὸν σώματος καὶ ψυχῆς ἢ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν καὶ τῆς συνειδήσεως τοιούτων, ἡ νέα θεωρία στηρίζεται πλέον εἰς τὰς γενετικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τὴν συμβαίνουσαν ἐκ παραλλήλου ἐν τε τῷ σωματικῷ ὀργανισμῷ καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ καθάρῳς καὶ πνευματικῇ ζωῇ. Ὁ σωματικὸς ὀργανισμὸς ὡς ἰδιότυπον σύνολον θεωρεῖται ἤδη διὰ τῆς ἀναπτύξεώς του βάσις καὶ τῆς ψυχικῆς λεγομένης μεταμορφώσεως. Διὰ τῶν νεωτάτων νευρολογικῶν ἐρευνῶν καὶ πειραμάτων διακρίνε-